UDC 323.1

Valery Kornienko

Doctor of political sciences, professor Department of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University

e-mail: valkorney1958@gmail.com

Svetlana Denisyuk

Doctor of political sciences, professor Department of Social and Political Sciences

Vinnytsia National Technical University

e-mail: svetadenisiyk@gmail.com

ACQUIRING EUROPEAN IDENTITY: PROS AND CONS FOR UKRAINE

Abstract

On the background of all world modern processes theoretical studies and practical implementation of the notion «Identity» are definitely critical for globalization of all facets of social life nowadays. European Union is now seen as the most successful implementation of integration and unification of political, juridical, economical, social and cultural life of European states that leads to special,say, European identity.

Research objective. To provide a theoretical approach to creating a forecasting model, i. e. to find out the factors and determine the ways of retaining Ukrainian national identity within European Union (hypothetically considering Ukraine as a member of European Union in the nearest future).

Methodology. Research methodology is based on different approaches and methods which allow us to state the reliability of scientific results. In particular, dialectical method was used as the basis of organic knowledge of science and practice; system, synergetic, sociological methods allowed to consider identity as a holistic phenomenon; historical approach was used to realize the evolution and stages of scientific study of the notion. Also general scientific methods of research: analysis, synthesis, Abstraction, generalization and so on were applied.

Main conclusions and recommendations for further researches: The research showes that the process of European identity acquisition is complex and has a lot of contingencies. Accordingly, we can state that postnational values and the level of responsibility of EU countries are low for smooth integration of the society. Recommendations for future researches: Ukrainian identity analises in the context of European identity; the consequences of European integration for Ukraine; research of the process of gaining supranational identity, initiated by the state and civil society, etc.

Keywords: national identity, European identity, European values, European culture, multiculturalism.

УДК 323.1

Корнієнко Валерій Олександрович

Доктор політичних наук, професор кафедри суспільно-політичних наук,
Вінницький національний технічний університет,
e-mail: valkorney1958@gmail.com

Денисюк Світлана Георгієвна

Доктор політичних наук, професор кафедри суспільно-політичних наук,
Вінницький національний технічний університет,
e-mail: svetadenisiyk@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: АРГУМЕНТИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Резюме

Європейський Союз сьогодні позиціонують як найбільш успішне втілення уніфікації економічного та соціально-культурного життя європейських держав, що дозволяє говорити про формування так званої європейської ідентичності.

Мета статті. Теоретичне визначення чинників й основ, які могли б сприяти збереженню національної української ідентичності у межах Європейського Союзу.

Методологія дослідження ґрунтується на різноманітних підходах і методах, а саме: діалектичному методі як основа органічного пізнання науки і практики; системному, синергетичному, соціологічному. Історичний підхід реалізовано у з'ясуванні еволюції та етапів наукового вивчення феномену ідентичності.

Основні висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження показало, що в царині формування європейської ідентичності поки що можна спостерігати серйозний збій. Перспективами подальших досліджень можуть бути: аналіз самоідентифікації України в контексті європейської ідентичності; вивчення перспектив інтеграції України в європейський простір; дослідження процесу формування наднаціональної ідентичності, яка повинна виходити як від держави, так і від громадянського суспільства тощо.

Ключові слова: національна ідентичність; європейська ідентичність; європейські цінності; європейська культура; мультикультуралізм.

1. Вступ

На тлі сучасних світових процесів практична й теоретична актуальність категорії «ідентичність» не втрачає своєї гостроти. Вона зумовлюється, насамперед, процесами глобалізації всіх галузей сучасного соціального життя. Більш того, питання ідентичності взагалі доволі часто пов'язують із проблемою виживання суспільства, оскільки загроза існуванню не завжди означає загрозу фізичному виживанню: достатньо того, що певна історична спільнота втрачає на практиці можливість жити як єдине колективне утворення, втрачає усвідомлення свого власного «ми».

З іншого боку, Європейський Союз (ЄС) сьогодні позиціонують як найбільш успішне втілення зближення, уніфікації й уніформізації політичного, правового, економічного та соціально-культурного життя європейських держав, в числі яких не тільки 28 членів спільноти, а й ряд сусідніх держав Європи. Саме в ЄС однаковість, процеси європеїзації життя внесли суттєві якісні корективи в національні сфери. ЄС сьогодні, так би мовити, «перехопив» у колишнього СРСР право називатися тим «плавильним казаном», в якому поступово формується й закріплюється єдина культура та система цінностей. Сьогодні ці чинники настільки вплинули на внутрішнє

життя держав і народів, що змусили говорити про формування особливої, так званої, європейської ідентичності з єдиними, властивими майже всьому європейському континенту політичними, правовими, економічними та культурно-ціннісними стандартами.

Не знаходиться осторонь від цього феномена й Україна, для якої проблема національної ідентичності завжди була актуальною з урахуванням того, що на її території проживають представники понад 130 національностей та народностей, і кожен із цих представників вважає той чи інший регіон нашої держави своєю Батьківщиною [1, с. 5]. Разом із тим, ще у 2010 р. за результатами моніторингу середній індекс національної дистанційованості (за семибальною шкалою) громадян України стосовно різних її етносів був дуже суттєвим — 5,2 бала [2]. З огляду на анексію Криму і події на сході України, сьогодні не працює в повній мірі й принцип непорушності кордонів як елемент структурування суспільства: національна ідентичність і суспільна безпека стали центральним мотивом поведінки й предметом політичних конфліктів.

Варто погодитися із українською дослідницею Т. Мацьків, що національна ідентичність залежить від історичних, політичних та громадянських цінностей і спирається на усвідомлений вибір [3, с. 119]. Сьогодні ж людина все більше відчуває потребу ідентифікації свого «я», знаходження засобів етнічної адаптації саме у глобалізованому світі. В цьому контексті, з огляду на прагнення України стати повноправним членом Європейського союзу (за вступ України до ЄС готові сьогодні проголосувати 60,7% громадян України [4]) й конкретні практичні кроки щодо реалізації цього прагнення, одночасно, на наш погляд, постає проблема існування й подальшого розвитку унікальної української культури в межах єдиного європейського економічного і культурного організму.

Ми вже давно говоримо про бажання долучитися до «високої європейської культури», про так звані «європейські цінності», опанування якими дехто вважає майже ключем до воріт Європейського союзу. Зрозуміло, що саме європейці будуть вирішувати чи можна «пустити» Україну до європейської сім'ї. Та, якщо це відбудеться, чи збережуть українці за цих умов власну національну ідентичність?

Проблематика дослідження феномену національної ідентичності є багатоаспектною. Філософська рефлексія проблеми ідентичності відображена в працях західних дослідників другої половини XX сторіччя: Р. Барта, Ж.-М. Бенуа, Ж. Бодрійяра, М. Гайдеггера, Ф. Гваттара, Е. Сміта, Ж. Дельоза, Ж. Дерріди, Е. Еріксона, Ю. Кристевої, Ж. Лакана,Ж.-Ф. Ліотара, М. Фуко та ін.

Дослідженню цього феномену присвятили доволі чисельну кількість праць й сучасні вітчизняні науковці-політологи: В. Абушенко, О. Білецька, О. Галазюк, Ю. Галас, В. Даренська, О. Жарська, М. Кармазіна, А. Колодій, Н. Кравченко, І. Кресіна, С. Куцепал, О. Кузь, А. Лясота, О. Майборода, С. Макєєв, І. Масименко, О. Маланчук, Т. Мацьків, М. Панчук, Н. Пелагеша, Т. Подольська, В. Попов, О. Попова, М. Розумний, М. Сусоєва, Є. Тихомирова, Л. Угрин, Л. Хашиєва, Р. Шпорлюк та інш. Особливо слід відзначити монографічні дослідження Л. Нагорної [5] та М. Степико [1], в яких детально досліджено проблему ідентифікаційних криз, пов'язаних з різноспрямованістю регіональних самоідентифікацій, мовних уподобань, конструктів історичної пам'яті тощо, проведено комплексний аналіз історико-культурних засад становлення української нації у взаємозв'язку із сучасними завданнями розбудови незалежної Української держави.

Однак більшість дослідників цієї проблематики обмежуються лише описанням певних тенденцій розвитку національної ідентичності й констатацією щодо існування її багатоплановості і складної картини.

З огляду на вищезазначене, метою наявної наукової праці є теоретичне конструювання певної прогностичної моделі: визначення тих чинників, й знаходження тих основ, які могли б сприяти збереженню національної української ідентичності у межах Європейського Союзу,

якщо гіпотетично припустити, що українська держава у відносно недалекій час стане членом цієї європейської спільноти.

2. Методи дослідження

Методологія дослідження ґрунтується на різних підходах і методах, які дозволили забезпечити достовірність наукових результатів, а саме: діалектичний метод як основа органічного пізнання науки і практики; системний, синергетичний, соціологічний методи дозволили розглядати феномен ідентичності як цілісне явище; історичний підхід, який реалізований в з'ясуванні еволюції і етапів наукового вивчення феномена ідентичності. Логічні методи наукового пошуку: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення.

3. Результати

Зупинимося коротко на розумінні поняття «ідентичність», яке стало невід'ємним елементом сучасного політологічного дискурсу [6]. У сучасній політичній енциклопедії термін «ідентичність» (від лат. identicus — тотожний) — визначається як парасольковий, який використовують для відтворення сприйняття (розуміння) самого себе як складної, особливої істоти [7, с. 274].

У понятті ідентичність «накладаються» два значення: ідентичність із самим собою (самість) та ідентичність «того самого» (тотожність), які й формують дихотомію постійності та змінності феномену. Вітчизняна дослідниця Л. Нагорна вважає, що ідентичність слід розуміти як результат самовизначення людини чи групи у соціальному сенсі «тобто віднесення себе до тих чи інших спільнот…» [8, с. 16]. Більш того, надзвичайно важливо в питанні ідентичності визнання третіми особами. Тобто, думка людини про саму себе може надовго залишатися при ній, не матеріалізуючись до тих пір, доки інші люди «інтерсуб'єктивно» не визнають її ідентичність і гідність, як їх розуміє конкретна людина — француз, росіянин чи то українець. Тому утвердження своєї ідентичності нерідко пов'язана з боротьбою за неї. У свою чергу, боротьба за ідентичність — це практично завжди політичний акт, що свого часу аргументовано показав Гегель. У його філософії історії остання сама по собі розвивається через боротьбу за визнання, через бажання людей визнати їх гідності іншими [9].

Традиційно це означає, — на думку вітчизняного філософа С. Дацюка, — такі установки: 1) культурного комфорту (ізоляція від інших на основі спільної мови і культурних норм); 2) економічного комфорту (свій — до свого — по своє); 3) монопольне використання держави (держава повинна служити лише нації); 4) монопольне використання території (територія належить нації); 5) монопольне використання роду (свій зі своєю повинні народити дитину для своєї нації); 6) відстоювання нації і національного наративу як домінуючого [36].

Проте, перш за все, слід зазначити, що ідентичність — це досить молодий феномен, який навряд чи можна відшукати в стародавні часи, незважаючи на очевидність. Наприклад, деякі загальні ознаки наявності феномена ідентичності можна віднести до давньогрецьких полісів, чи в контексті розподілу людей на «еллінів» і «варварів». Однак і Платон, і Аристотель підкреслювали несамостійність індивіда і його безумовну залежності від поліса. Аристотель не сумнівався в тому, що індивід, у силу своєї природи, а не внаслідок випадкових обставин, що живе поза державою, або недорозвинена у моральному сенсі істота, або надлюдина [10, с. 88]. У цілому старогрецька демократія виникає тоді, коли досягається рівність достоїнств. Однак інтереси громадян були не роз'єднані, вони не розпадалися надто різко, а всі зосереджувалися на місті. Сама назва «Еллада» означала не єдину державу, а світ незалежних полісів, об'єднаних спільністю мови, релігії, культурних традицій, політичних і торгових зв'язків. Розуміння ідентичності як тотожності в античну епоху пояснюється відсутністю уявлень про індивідів як унікальних особистостей, що принципово відрізнялися від інших.

Навіть проблеми сім'ї, освіти уявлялися грекам справою суспільною [11]. Для греків, підкреслює Дж. Себайн, теорія міста була водночас і етикою, і соціологією, і економікою, а також політикою в її вужчому теперішньому розумінні [12, с. 42].

Тобто, ідентичність, як ми її розуміємо сьогодні, просто не існувала у стародавньому світі. Не існувала вона і в середньовічній Європі. У цей період фактично ідентичність була повністю «нав'язана» людям оточуючим середовищем. Європейці, а в основному, їх еліта, насилу розвинули в собі відчуття якоїсь спільності. Очевидно, це вдалося в основному завдяки християнству. Після падіння Римської імперії, церква, й, насамперед, католицька церква, створила загальну європейську культуру, засновану на монастирях, соборах, законах, що упорядковують життя людей. Більш того, церква підтримувала використання латині як «спільної мови» європейських еліт. Цей період досяг свого апогею в епоху хрестових походів. Люди в цей період взагалі жили ілюзією про те, що правдивий шлях історичного прогресу зашифрований релігією. Наприклад, городянину наказувалися і певний покрій сукні, і число страв у святкові і буденні дні тощо [13, с. 156].

Але ще Жан-Жак Руссо в своїх «Прогулянках самотнього мрійника» стверджував, що справжня внутрішня самість відрізняє нас від того образу, який диктує суспільство. «Все, що поза мною, — відтепер чуже мені. У мене немає в цьому світі ні близьких, ні мені подібних, ні братів. Я на землі, як на чужій планеті... Якщо я щось і розрізняю навколо себе, — то лише скорботні і ті, що роздирають серце предмети, і на все, що стосується і оточує мене, не можу кинути погляду без того, щоб не знайти там якогось приводу до презирливого обурення або гнітючого болю» [14].

Інші мислителі пропонували власні версії. Привертає до себе увагу книга канадського філософа Ч. Тейлора «Джерела себе [15], яка багато в чому розкриває поняття ідентичності. Автор простежує еволюцію поглядів на природу морального блага в співвідношенні з нашим усвідомленням себе як істоти, вбачаючи центральну проблему нашого сучасного морального стану в тому, що ми втрачаємо горизонти культурних смислів. Тейлор стверджує, що сучасне поняття ідентичності фактично пов'язано із реформацією Мартіна Лютера, який вважав, що сутність віросповідання християнства полягає не в прийнятті ритуалів католицької церкви, а в тому, «у що я вірю в собі», на противагу ритуалам, продиктованим суспільством. Це і робить можливим відмінність внутрішнього і зовнішнього в людині.

Німецький мислитель Йоганн Готфрід Гердер висунув версію, згідно з якою автентична самість в дійсності є біологічною колективної реальністю. Зміст прогресу, на його переконання, полягає в зародженні, зміцненні і розквіті ідеї людяності, або гуманності. Цю ідею Гердер вважав головною рисою, що відрізняє світ людини від світу тварин [16]. Та сучасне поняття ідентичності було виведено через соціологічну реальність модернізації. Те, ким стає людина в ході своєї кар'єри, не залежить від ролі, приписаної їй батьками або якоюсь соціальною ситуацією. Принципова можливість того, що внутрішній світ та індивідуальна ідентичність — це щось відмінне від підпорядкування соціальним нормам, з якими ми стикаємося, живучи в суспільстві, могла виникнути тільки з появою мобільного, конкурентного, плюралістичного сучасного суспільства. Сьогодні ж в умовах «системної віртуалізації», людина може приписувати собі будь-які фізичні й соціальні ознаки. З'являється homo virtualis — Людина Віртуальна, яка є наслідком відчуження людини від власної тілесності [17, с. 282].

Тепер повернемося до проблеми європейської ідентичності, яка є вельми складним і неоднозначним конструктом. Ж. Дерріда і Ю. Хабермас у своїй статті «Наше оновлення після війни: друге народження Європи», аргументують це так: «Сьогодні ми знаємо, що багато політичних традицій, які завоювали авторитет під впливом переконання в їх природному походженні, насправді були винайдені. На противагу цьому європейська ідентичність... є чимось тим, що спочатку конструювалося» [18].

Ідея створення єдиної європейської держави існувала в свідомості європейців досить тривалий час. Концепція європейської єдності вперше з'являється у Августина Блаженного в ранньому Середньовіччі. Далі ідея єдиної Європи еволюціонує протягом усього Середньовіччя, а також періодів Відродження, Нового часу, Просвітництва та ін. Кожен з проектів мав власний культурно-історичний, ідеологічний й політико-правової базис, на підставі якого планувалося

утворення єдиної держави у Європі. Однак шанс створити єдину державу в Європі з'явився лише в кінці XX ст., коли в 1992 р. після підписання Маастрихтського договору остаточно формується Європейський Союз.

Дослідження європейської ідентичності розпочнемо із проблемних аспектів формування цього концепту. Насамперед, як не парадоксально, самий термін «ідентичність» в основоположних документах Європейського Союзу конкретно не застосовується (!) [19; 20]. Ідентичність, за словами І. Максименка, існує як «дещо на кшталт віртуального центру, до якого необхідно звертатися аби пояснити деякі питання, проте, в реальному житті неіснуючого» [21, с. 332]. Доволі часто, насамперед, у сучасній науковій літературі європейська ідентичність опосередковується термінами «цінності», «спільні цінності», чи «відповідальність». Дійсно, якщо виявити невеликий сплеск принциповості, вдавшись до підрахунків за допомогою комп'ютерного пошуку, то у вказаних вище основоположних документах ЄС на відміну від ідентичності термін «цінності» зустрічається 13 разів, а «відповідальність» — 11. Але відповідь, ймовірно слід шукати в тому, що Європейський Союз, насамперед, був створений спочатку як технократичний засіб для досягнення саме економічної ефективності й проблема теоретичного узагальнення й практичного дослідження чинників європейської ідентичності гостро не стояла.

Але так чи інакше сьогодні стосовно розуміння європейської ідентичності існує значна кількість різних позицій, які умовно можна поділити на декілька груп.

Представники першої групи звертаються до універсальності європейської культури і акцентують свою увагу на культурно-історичній спадщині європейців. Відомо, що Західна Європа була перехрестям народів і цивілізацій, що вийшли з центральної Азії. Ці народи створили грецьку і римську культури. Нові переселення народів зробили Європу клаптевою ковдрою з королівств, держав і національних меншин. Цей факт пояснює постійні війни на континенті. З іншого боку, було багато спроб створення великих імперій. Деякі з них проіснували всього декілька десятиліть, деякі, на зразок Австрійської або Оттоманської — століття... Проте, складно сьогодні говорити про утворення єдиної загальноєвропейської культури.

Представники другої групи розглядають ідентичність як набір цінностей демократії та громадянського суспільства, що коріняться в християнстві [22].

Дійсно, практично у всіх європейських народів існують загальні риси, які мають релігійне походження, приміром, святкування Різдва. Собори і церкви, як і раніше, є певним елементом європейської ідентифікації: якщо ми, умовно кажучи, опинилися випадково в незнайомій країні і почули звук дзвону, ми обґрунтовано можемо припустити, що знаходимося в Європі. Поважним ставленням до жінок, ми в певній мірі зобов'язані ролі діви Марії в християнстві. Європейці мають деякі загальні звички і в повсякденному житті, наприклад, сидять на стільцях, а не на землі, не користуються руками, вживаючи їжу, а застосовують ложку і виделку, носять схожий одяг тощо. Але навряд чи проблема загальноєвропейської ідентичності вирішується сьогодні за допомогою єдиної релігії, що й неможливо в силу об'єктивних причин, на яких ми зупинимось нижче.

Представники третьої групи сповідують прагматичний підхід до європейської ідентичності. Європа, — відзначає вітчизняний науковець О. Кузь, — як соціокультурний феномен була створена, не в останню чергу, наполегливим бажанням, прагненням «ублюдків Вольтера» до сакралізації розуму і раціоналізації соціальних відносин [17, с. 282]. В межах цього підходу проводиться думка, що формування Євросоюзу було рішенням, насамперед, лише європейських еліт з опорою на Вашингтон, клуб «фанатичних глобалістів» та «розбудовників» громадянського суспільства в світовому масштабі, таких, як Джордж Сорос. Ніхто народ не запитував й за нього все вирішили. Коли замислювався Євросоюз, ще існував СРСР і багато в чому інтеграція Європи була спрямована проти нього і в цілому Східного табору. Однак, СРСР розпався швидше, ніж очікувалося і будівництво Євросоюзу довелося закінчувати зовсім в інших умовах, ніж планувалося.

Представники четвертої групи вбачають у європейській ідентичності спільність політичних принципів та інститутів. Для них європейська ідентичність це ні що інше як ідентичність Європейського Союзу.

Власне, процес саме конструювання європейської ідентичності можна простежити. У грудні 1973 р. дев'ять країн-членів ЄС підписали Декларацію європейської ідентичності. У декларації йдеться про те, що незважаючи на ворожнечу і конфлікти в минулому, європейські країни мають спільні цілі та інтереси, що й допомогло їм об'єднатися в дану європейську організацію.

26 червня 1984 р. на саміті в Фонтенбло голови десяти країн-членів оголосили про те, що хочуть посилити європейську ідентичність громадян своїх держав, у зв'язку з чим була організована робоча група, яка розробляла заходи щодо посилення європейської ідентичності та формування внутрішнього простору Європи без кордонів. Цей проект отримав назву «Народна Європа». Діяльність інститутів ЄС в 1980-і і 2000-і рр. була спрямована на створення активного поля символічного взаємодії між громадянами європейських країн, популяризацію та поширення знань про конкретні позитивні дії Європейського Союзу, які впливають на життя європейців. Важливим етапом формування європейської ідентичності стали взаємне визнання державами-членами дипломів про вищу професійну освіту у 1985 р., введення для громадян країн-членів ЄС єдиного паспорта, а також введення європейського гімну і прапора тощо.

У березні 1994 р. президент Чехії В. Гавел висунув ідею створення Хартії Європейської Ідентичності. Європейський Союзом на своєму 40-му конгресі у Бремені 5 листопада 1994 провів роботу із підготовки такої Хартії. Було внесено більше 500 поправок й в жовтні 1995 р. її було прийнято [23]. В цьому документі вже конкретно визначено, що європейська ідентичність виявляється у спільності цінностей, що беруть початок у класичній старовині, християнстві, Ренесансі та Просвітництві й які засновані на толерантності, гуманізмі і братерстві, визнанні фундаментальних прав людини і норм права, впроваджені в загальних принципах, що підтверджують волю індивідуальної і соціальної відповідальності.

У 2000 р. в рамках саміту в Ніцці була прийнята Хартія засадничих прав громадян ЄС, яка увійшла до Лісабонського договору 2007 р. В цілому спроби ЄС створити єдину наднаціональну правову базу між країнами й інституціями Європейського Союзу можна інтерпретувати як намагання сформувати певну юридичну основу ідентичності ЄС.

Для представників умовної п'ятої групи європейська ідентичність виявляється у специфічній відповідальності: тільки через співробітництво, згуртованість і єдність Європа може ефективно допомагати вирішувати власні та світові проблеми, розбіжність у європейській політиці — безвідповідальність, яка може привести до хаосу [19, с. 57].

Разом із тим, в європейському праві немає акту, що кодифікує інститут відповідальності. Сьогодні відповідно до принципу сумлінного співробітництва (ст. 10 Договору про ЄС) держави-члени ЄС, по-перше, відповідальні за виконання зобов'язань, що випливають із членства в союзі. По-друге, всіма доступними засобами вони зобов'язані сприяти виконанню завдань ЄС. По-третє, вони повинні утримуватися від усього, що може поставити під загрозу досягнення цілей Європейського Союзу, і відповідно вчасно і належним чином виконувати його правові акти. Відповідальними за порушення права ЄС при цьому визнаються лише держави-члени чи інститути ЄС. Приватні особи несуть опосередковану відповідальність, яка визначається національними органами влади (судами), і в той же час мають право на подачу позову проти держави, яка допустила порушення європейського права [24].

Існує ще один, за наведеною нами класифікацією — шостий, інтегративний підхід до проблеми європейської ідентичності, котрий вітчизняний дослідник М. Козловець вважає найбільш оптимальним. Він передбачає поєднання трьох можливих рівнів самоідентифікації спільнот об'єднаної Європи: національний (державний); панєвропейський (наднаціональний), що, власне, й створює феномен «європейська ідентичність»; і етнічний (регіональний), що спостерігається на регіональному рівні поліетнічних суспільств [25, с. 73].

Кожен із цих концептуальних підходів до розуміння європейської ідентичності, на наш погляд, має право на існування. Та слід погодитися із фахівцями в тому, що ідентичність формується як результат соціальної взаємодії, яку можна було б підвести в якості знаменника під кожну із концепцій. Але якщо говорити про ЄС, то на практиці вона часто відсутня. Точніше, взаємодія між європейцями відбувається, але в більшій мірі в рамках національної держави, що і визначає характер їх самоідентифікації.

Європейський політичний простір у свідомості громадян повинен асоціюватися із реалізацією проекту «Великої Європи», «бути європейцем» — означає бути громадянином Євросоюзу. Але такі країни, наприклад, як Норвегія й Швейцарія, які не входять до складу ЄС, можна вважати більш європейськими, ніж країни Балкан або Балтії, які відносно недавно стали його членами.

Сьогодні доводиться говорити також і про національний консерватизм і певною мірою егоїзм держав, які намагаються протистояти процесам інтеграції й формуванню єдиних соціальних, економічних і правових стандартів. Вони вкрай неохоче розстаються з вузьконаціональними традиціями на поталу новим загальноєвропейським стандартам. До таких держав слід віднести Великобританію (особливо сьогодні в контексті «Брекзіта), яка далеко не завжди позиціонує себе як європейська країна, Данію, а також Каталонію, яка сьогодні намагається вийти із складу Іспанії: дві нації, баски та каталонці, хочуть самі вирішувати своє майбутнє [26]. Нікуди не поділася і загроза «Грекзіта»: борг Греції настільки великий, що його не повернути кількома прийдешнім поколінням греків. Цей борг практично належить всім іншим країнам ЄС, а це вже приклад своєрідної «сумної» їх ідентичності.

Ще до цих подій провальні результати референдумів із приводу голосування за проект прийняття Євроконституції в 2005 році у Франції і Голландії свідчать про те, що тенденціям формування єдиної європейської ідентичності протистоїть не лише національний консерватизм, але й прихильність до національної культури.

Невизначеність поняття європейської ідентичності полягає ще й в тому, що територія ЄС не обмежується лише Європою й не має чітких просторових характеристик: до нього входять багато територій за межами Європи. Наприклад, острів Мадейра і Канарські острови розташовані в Атлантиці; французька Гвіана і Антильські острови близькі до Південної Америки і Карибам; ісландський острів Реюньон взагалі знаходиться в південній частині Індійського океану.

Тепер щодо мовного чинника. Мабуть, не варто посилатись у науковій статті на біблійні мудрості, та все ж показовим є те, що Вавилонська вежа була зруйнована Богом із за того, що навіть він побоювався мовної одноманітності людей (Буття 11:1–32). Й не в супереч цьому Європа сьогодні розділена різними мовами: 24 мови визнані офіційними мовами Європейського Союзу, а на сесіях Європарламенту та Ради Євросоюзу через потребу перекладу Євросоюз щороку витрачає майже чверть мільярда (!) євро. У дискурсі щодо європейської ідентичності також часто наголошується, що мову неможливо використати як спільний знаменник з метою створення єдиного почуття європейської ідентичності, але англійська мова цілком може бути використана як робоча.

Однак, на думку багатьох дослідників, саме цей момент установлює примат англосаксонської культурної традиції в ЄС, що суперечить положенню щодо самобутності держав у межах ЄС [27]. Сьогодні достатньо вказати й на суперечку між Україною та деякими державами-членами РЄ щодо мовних положень закону «Про освіту». Очевидно, що єдина мова є консолідуючим фактором для населення, але в межах однієї країни. Швейцарський політолог Урс Альтерматт справедливо вважає мову і культуру в європейських національних державах ключовими сферами й принциповими розпізнавальними ознаками [28, с. 125].

Це можна простежити на прикладі Франції: французька національна ідентичність багато в чому зобов'язана французькій мові, яка фактично є основою для французького громадянства.

Французи захищають свою мову у всьому, аж до того, що популярні іноземні фільми часто вже не дублюються, а знімаються заново французьким кінематографом (наприклад, фільм «Невдахи» — є версія як американська (1991) так і французька (2003)). Створення повноцінної французької нації тривало кілька століть. Локальна влада в Іль-де-Франс стала об'єднувати людей, що розмовляють різними мовами, мають різні звичаї, залучаючи все нові території. Був потрібен високий рівень політичної волі, щоб створити державу із загальним урядом, спільною мовою, загальною культурою. Все це стало результатом навмисної соціальної творчості. Та навіть країна із однією державною мовою, має межі, що розділяють різні стилі життя, бо кожен народ тісно прив'язаний до певної території, на якій мешкає століттями. Наприклад, Андалусія з її великими й ізольованими «фазендами» абсолютно не схожа на Прованс з його маленькими селами.

Разом із тим, французьку національну ідентичність можна в певному сенсі вважати найменш проблематичною, тому що там існує традиція, що бере початок з Великої французької революції 1789 р., яка проголосила «свободу, рівність, братерство», однакове ставлення до всіх громадян. Тобто, французька ідея є життєздатною для сучасного суспільства, яке ґрунтується не на етнічності чи релігії, але на громадянстві, на таких універсально-абстрактних політичних цінностях, яких можуть поділяти представники різних культур.

Європейці відкидають загальноєвропейську ідентичність — і це реальний факт. Так, аналізуючи статистику Євробарометра (міжнародний проект регулярних опитувань Громадської думки, що здійснюється під егідою Європейської Комісії), можна виявити, що 74% респондентів відносять себе до європейців, для 32% європейська ідентичність стоїть на першому місці в порівнянні з національною, а 94% респондентів також відчувають свою національну ідентичність [29]. Слід говорити про те, що ідентичність європейців двоїста, причому пріоритетним громадяни вважають національну, а не європейську ідентичність. Крім того, кожне суспільство, яке де факто є мультикультурним, в результаті, як показує практика, стикається з проблемою, як правильно поставитися до вимог особливого статусу етнічними або релігійними групами. Як справедливо зазначає австрійський вчений Урс Альтерматта, за умов сучасної європейської інтеграції неминуче зберігатимуться подвійна та множинна ідентичності: «Європейський Союз буде функціонувати тільки в тому випадку, якщо люди офіційно й публічно зможуть відчувати себе громадянами своїх держав, що мають тривалу історію розвитку, та свою приналежність до якоїсь культури» [30, с. 125].

Отже, в цілому формування ідентичності ЄС поки що можна назвати романтичною спробою поєднати без протиставлення й підпорядкування національну й наднаціональну ідентичність громадян ЄС. Однак така спроба конструювання європейської ідентичності поки не дала очікуваних результатів. Для створення гармонійної Європи із загальними демократичними принципами недостатньо, як уявляється, лише дванадцяти зірок на прапорі Європи, які цю гармонію символізують: з огляду на особливості свого функціонування, Європейський Союз може виступати і як фактор, що інтегрує країни Європи, й як такий, що роз'єднує. З огляду на вищевказані особливості ЄС як порівняно нового політичного утворення, формування європейської ідентичності на сучасному етапі проходить в унікальних умовах. Стосовно саме Європи, це поняття — досить широке і не є лише властивістю, характерною для жителів ЄС, з огляду на те, що Європа не обмежується виключно рамками Європейського Союзу.

Чи можна в цьому контексті говорити про загальну культуру Європейського Союзу?

Власне, європейський проект й було засновано на базисі антинаціональної ідентичності з вірою у те, що буде створена нова універсальна європейська культура та єдність, яка витіснить старі італійські, німецькі або французькі й інші ідентичності. Але можна навести також аргументи на користь того, що ці старі ідентичності ніколи не зникнуть. Навряд чи мешканці європейських країн коли-небудь забудуть, що вони германці, голландці, данійці або швейцарці. Тому варто звернути увагу на думку М. Степико, що «процеси світової інтеграції не мають перекреслювати історично усталеного факту диференціації національних культур, які формували-

ся впродовж сторіч в окремих країнах, створивши систему культурних надбань і цінностей, без урахування яких неможливо уявити цілісності світу… Про це свідчать, зокрема, і криза політики мультикультуралізму на теренах ЄС, і проблемність завдання формування наднаціональної ідентичності у громадян країн, що входять до Європейського Союзу» [5, с. 5].

Сьогодні європейські країни зіткнулися із зростанням іммігрантів й емігрантських общин, які не завжди, м'яко кажучи, поділяють традиційні європейські цінності. Це питання особливо загострилося після терактів у вересні 2001 р. замахів, що відбулися в Іспанії, Британії, Нідерландах й, нарешті, Парижі 2015 р. та Брюсселі 2016 р. Слід припустити, що терористична активність була націлена на те, щоб дати зрозуміти, що в цій спільноті є люди, які не поділяють базові цінності, на яких зросли європейці, тому насильство може мати місце з метою підірвати моральні підвалини цієї спільноти.

Разом із тим, кількість прохачів притулку в країнах Євросоюзу, які чекають на рішення щодо своїх запитів, вже перевищила сукупне населення Кіпру і Мальти. Більшість мігрантів, які все ще чекають на рішення про надання притулку, прибули з Афганістану (240 000), Іраку (130 000), Сирії (130 000), Албанії (75 000), Косово (50 000), Ірану (45 000), Пакистану (45 000) та Нігерії (40 000) [31]. Так, якщо в 1955 р. європейці складали 23% населення планети, то в 2050 р. їхня частка знизиться до 7%.

Але, звичайно, проблема ідентичності існує не тільки на загальноєвропейському рівні — вона є актуальною також для кожної окремої держави. Цікаво, що за даними Міністерства внутрішніх справ Німеччини, внаслідок різкого демографічного перепаду показників смертності й народжуваності, без мігрантів німецька економіка обвалиться уже через 30 років. Інші європейські країни теж не в кращому становищі [32].

Приклад німецької національної ідентичності, на відміну від Франції, зовсім інший, в силу її специфічного розвитку. Якщо людина народжена на території Німеччини, це автоматично не означає, що вона може стати її громадянином, навіть якщо батько — німець. Головне, щоб німкенею була мати. Тому фактично до 2000 року етнічному німцеві (наприклад, вихідцю з Росії, який погано або взагалі не говорить німецькою мовою) отримати громадянство було набагато простіше, ніж емігрантові в другому або третьому поколінні, що виріс у Німеччині і досконало німецькою мовою володіє. Сьогодні ця практика змінюється.

Канцлер Німеччини Ангела Меркель заявила, що останні роки продемонстрували повний провал концепції мультикультуралізму в її країні, а мігранти, які приїжджають на роботу в Німеччину, повинні говорити німецькою мовою, оскільки тільки в цьому випадку вони можуть стати повноцінними учасниками ринку праці. Разом з тим, раніше німецький канцлер відзначала, що жителі Німеччини повинні звикнути, що мечеті стають частиною загального вигляду їхніх міст [33].

Специфічнім також слід вважати приклад Нідерландів, де національна ідентичність завжди визначалася пілларизацією (verzuilung) голландського суспільства — його поділом на «піллари» (стовпи) протестантів, католиків і соціалістів. У цьому сенсі, наприклад, для мусульман було цілком природним почати приїжджати до Нідерландів, з метою створення своїх власних пілларів, оскільки саме так організоване соціальне життя самих голландців. Але це привело до виникнення так званих «чорних шкіл», в яких навчаються тільки діти мусульман, але майже без можливості взаємодіяти із корінними голландцями. Це, мабуть, стало найбільшою перешкодою для поширення інтеграції іммігрантів до голландського суспільства.

Найбільш очевидним провал іммігрантської асиміляції можна спостерігати у Великобританії, яка найбільше виступала за політику мультикультуралізму. У контексті «Брекзіта» можна говорити, що в стосунках між країною й іммігрантськими громадами було і все ще залишається чимало проблем. Власне, однією з причин голосування британців за вихід із Європейського союзу стало обурення стосовно того, що, мовляв, всі лікарні та школи переповнені: до лікаря не потрапити, дитину в школу не записати. Що Великобританія втрачає свій суверенітет, багато терористів на вулицях Великобританії тощо. З іншого боку існує побоювання, що система охорони здоров'я

країни після реалізації «Брекзита» впаде в жорстоку кризу, тому що забракне лікарів, медсестер і нянечок, велика кількість яких приїжджає з інших країн.

Британський підхід до мультикультуралізму полягав в тому, щоб просто залишити радикальних імамів проповідувати в своїх місцевих громадах без втручання з боку влади та без будь-яких спроб з боку держави використовувати освітню систему з метою виховання людей у дусі британського суспільства. Але в останні роки країна змінила цю політику в контексті вибухів в метро й інших терористичних актів. Тобто, досвід Великобританії слід вважати найменш вдалим, бо там взагалі не зверталися до питань національної ідентичності й не намагалися сформувати політичну ідентичність, яка могла б згуртувати людей з різними релігіями і культурою.

Однак ніхто серйозно не ставив, здається, очевидного запитання: що відбудеться, коли нові іммігранти взагалі більше не сприйматимуть європейські цінності, а нав'язуватимуть свої? Й тоді до яких європейських цінностей повинна буде долучитися Україна, яка (гіпотетично поки що) стане членом Європейського Союзу?

4. Висновки

В якості висновку зазначимо, що поставлені в статті запитання, на наш погляд, не тільки формують потребу в їх подальшому теоретичному осмисленні, а й вимагають вже конкретних відповідей від європейської практики. А саме:

1. Чи складеться в доступній для огляду перспективі в рамках ЄС (в контексті описаних вище тенденцій) певна ідентичність, набір ознак, властивий всій групі європейських держав? Чи можна стверджувати і в якій мірі, що, увійшовши до складу європейської спільноти, новим державам (в тому числі й Україні), які нещодавно належали до різних національних і політичних культур, буде властиве щось спільне, що об'єднає їх настільки, що вже можна говорити про появу нової єдиної для всіх ідентичності або самобутності? Вітчизняні дослідники зауважують: у громадян України має сформуватися в майбутньому ще одна колективна, наднаціональна ідентичність — європейська, яка має консолідувати все населення країни і водночас об'єднати його з громадянами країн Європейського Союзу [34].

Однак самовизначення по відношенню до майбутнього — це доволі складна форма самосвідомості на рівні національної ідеї чи навіть суспільного ідеалу, не говорячи вже про ідентичність [35].

2. Чи здатною буде в цьому відношенні наша держава прийняти на себе інноваційні установки «європейського перехрестя», — за словами С. Дацюка, а саме: а) культурного дискомфорту (вивчення та практичне застосування інших мов, засвоєння й практикування інших культурних норм); б) економічної конкуренції (немає своїх, є ринок конкуренції); в) руйнування держави як такої і як наслідок цього важка і повільна відмова від монополії нації на державу (відомо, що членство в ЄС вимагає від кожної держави передати частину свого суверенітету на поталу наднаціональним органам); г) фрагментацію як процес відмови націй від монополії на територію і одночасно територіальна легітимація значно складніших ідентичностей; д) продовження роду поза національним примусом; е) відстоювання наративу складних ідентичностей, применшення значення національного наративу, редукція його до «постнаціонального» [36].

3. Нарешті, наскільки нова європейська ідентичність вплине на формування єдиної зовнішньополітичної лінії всього угруповання держав? Але в царині формування європейської ідентичності поки що в певному сенсі можна говорити про серйозний збій й констатувати, що постнаціональних цінностей й існуючого рівня відповідальності країн і мешканців Європейського Союзу один перед одним також поки що недостатньо для гармонійного об'єднання цієї спільноти.

Власне, «викликами» для майбутніх наукових розвідок щодо цієї проблеми, на наш погляд, повинні стати: подальший аналіз самоідентифікації України в контексті європейської ідентичності й вивчення перспектив інтеграції України в європейський простір і можливої участі українців у творенні європейської ідентичності; дослідження процесу формування наднаціональ-

ної ідентичності, яка повинна виходити як від держави, так і від громадянського суспільства з урахуванням мовних, культурно-історичних, політико-економічних, соціальних, релігійних, етнічних та інших особливостей держав Європи тощо.

5. Список літератури:

1. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування [Текст]: [монографія] / М. Т. Степико. — К.: НІСД, 2011. — 336 с.

2. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг. — К.: Інститут соціології НАН України, 2010. — С. 532.

3. Мацьків Т. Я. До питання про поняття «національна ідентичність»: теоретичний аспект [Текст] / Т. Я. Мацьків // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. — К.: «Видавництво «Гілея», 2017. — Вип. 123 (8). — С. 118–120.

4. Ставлення українців щодо вступу до ЄС не змінилося за минулий рік — опитування [Електронний ресурс] // Європейська правда. — 2017. — 15 березня.

5. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст [Текст]: монографія / Л. П. Нагорна. — К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. — 405 с.

6. Угрин Л. Я. Історико–філософські передумови формування дискурсу політичної ідентичності [Текст] / Л. Я. Угрин // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. — К.: «Видавництво «Гілея», 2016. — Вип. 115 (12). — С. 367–372.

7. Євтух В. Ідентичність [Текст] / В. Євтух // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. А. Левенець (голова), Ю. І. Шаповал (заст. голови) [та ін.]. — Київ: Парламентське видавництво, 2011. — С. 566.

8. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі [Текст] / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. — 2003. — №2. — С. 14–30.

9. Гегель Г. В. Ф. Лекции по философии истории [Текст] / Г. В. Ф. Гегель. — СПб.: Наука, 1993, 2000. — 480с.

10. Корнієнко В. О. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності) [Текст]: монографія / В. О. Корнієнко. — Універсум-Вінниця,1999. — 430 с.

11. Корнієнко В. Поліс [Текст] / В. Корнієнко // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. А. Левенець (голова), Ю. І. Шаповал (заст. голови) [та ін.]. — Київ: Парламентське видавництво, 2011. — С. 566.

12. Себайн Дж.,Торсон Т. Історія політичної думки [Текст] / Дж. Себайн, Т. Торсон. — К.: Основа, 1997.— 838 с.

13. Корниенко В. А. Эволюция политического идеала (опыт истории) [Текст]: монография / В. А. Корниенко. — Киев-Винница, 1996. — 274 с.

14. Руссо Жан-Жак. Исповедь. Прогулки одинокого мечтателя [Текст] / Жан-Жак Руссо; Переводчик Горбов Д. А., Розанов М. Н. — М.: АСТ, 2011. — 736 с.

15. Тейлор Ч. Джерела себе [Текст] / Ч. Тейлор; Пер. с англ. — К.: Дух і літера, 2005. — 691 с.

16. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества [Текст] / И. Г. Гердер — М.: Центр гуманитарных инициатив, 2013. — 760 с.

17. Кузь О. М. Ідентифікація як екзистенціальний проект [Текст] / О. М. Кузь // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — Серія: Політологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. — Харків: Право, 2017. — №2 (33). — С. 282–286 с.

18. Деррида Ж., Хабермас Ю. Наше обновление после войны: второе рождение Европы [Текст] / Ж. Деррида, Ю. Хабермас // Отечественные записки. — 2003. — № 6.

19. Договор о Европейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992 года) (текст с изменениями и дополнениями от 13 декабря 2007 года) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http:// zakon3.rada. gov. ua/laws/show/994_029/page. — Название с экрана.

20. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) [Електроний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada. gov. ua/laws/ show/994_017. — Назва з екрана.

21. Максименко І. Європейський Союз на початку XXI століття: пошук зовнішньополітичної ідентичності [Текст] / І. Максименко // Вісник Одеського національного університету: соціологія і політичні науки, 2009. — Том 14.— Вип. № 13. — 688 с.

22. Тихомирова Є. Б. Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції [Текст] / Є. Б. Тихомирова // Наукові записки НаУКМА. — 2005. — Т. 45: Політичні науки. — С. 56–60.

23. Хартія Європейської Ідентичності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www. eurit. it/Eurplace/diba/citta/cartaci. html (дата звернення 07.10.2017). — Назва з екрана.

24. Лучинин А. Л. Ответственность государств-членов ЕС за нарушение норм европейского права [Электронный ресурс] / А. Л. Лучинин // Проблемы современной экономики: Евразийский международный научно-аналитический журнал. — 2006. — №3–4. — Режим доступа: http:// www. m-economy. ru/art. php?nArtId=1115.— Название с экрана.

25. Козловець М. А. Європейська ідентичність: уніфікація чи «єдність в розмаїтті»? [Текст] / М. А. Козловець // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2009. — Вип. 37. — С. 72–86.

26. Єврокомісія: Якщо Каталонія вийде зі складу Іспанії, то буде за межами ЄС [Електронний ресурс] // Європейська правда. — 2017. — 2 жовтня. — Режим доступу: https:// www. eurointegration. com. ua/news/2017/10/2/7071743/. — Назва з екрана.

27. Хашиєва Л. В. Європейська ідентичність як чинник євроінтеграції: об'єднана Європа чи Європа націй [Електронний ресурс] / Л. В. Хашиєва. — Режим доступу: http://www. kbuapa. kharkov. ua/e-book/tpdu/2014–3/doc/5/01.pdf. — Назва з екрана.

28. Альтерматт У. Этнонационализм в Европе [Текст] / У. Альтерматт. — М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000. — 366 с.

29. Eurobarometr 71 Future of Europe. URL: http:// ec. europa. eu/public_opinion/archives/eb/ eb71/eb713_future_europe. pdf (дата обращения: 07.06.2013).

30. Альтерматт У. Етноналіоналізм — європейське зло [Текст] / У. Альтерматт // Національна ідентичність: Хрестоматія / Упоряд. Т. С. Воропай — Харків: Крок, 2002. — 316 с.

31. Кількість мігрантів в ЄС у «підвішеному стані» перевищила населення Кіпру [Електронний ресурс] // Європейська правда. — 2017. — 21 вересня. — Режим доступу: http:// www. eurointegration. com. ua/news/2017/09/21/7071321/. — Назва з екрана.

32. Ткаченко В. Ідентичність і безпека України: куди йдемо? [Електронний ресурс] / В. Ткаченко // Укрінформ (мультимедійна платформа іномовлення України). — 2017. — 9 вересня. — Режим доступу: https://www. ukrinform. ua/rubric-world/2192443-identicnist-i-bezpeka-ukraini-kudi-jdemo. html. — Назва з екрана.

33. Меркель заявила о провале мультикультурализма [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www. bbc. com/russian/international/2010/10/101016_merkel_multiculturalism_failed. shtml. — Название с экрана.

34. Смовженко Т. С. Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності [Електронний ресурс]: навч, посібник / кол. авторів; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра філос. наук, проф. З. Е. Скринник. — К.:УБС НБУ, 2015. — 609 с. — Режим доступу: http:// pidruchniki. com/76974/kulturologiya/osnovopolozhni_yevropeyski_tsinnosti. — Назва з екрана.

35. Корнієнко В. О. В пошуках консолідації українського суспільства: національна ідея чи політичний ідеал [Текст] / В. О. Корнієнко // Нова політика: науково-публіцистичний журнал. — 2000. — № 4.— С. 47–52.

36. Дацюк С. Новые представления европейского перекрестка [Текст] / С. Дацюк // Українська правда. — 2017. — 7 вересня.

References:

1. Stepyko M. T. Ukrains'ka identychnist': fenomen i zasady formuvannia [Tekst]: [monohrafiia] / M. T. Stepyko. — K.: NISD, 2011. — 336 s.

2. Ukrains'ke suspil'stvo 1992–2010. Sotsiolohichnyj monitorynh. — K.: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2010. — S. 532.

3. Mats'kiv T. Ya. Do pytannia pro poniattia «natsional'na identychnist'»: teoretychnyj aspekt [Tekst] / T. Ya. Mats'kiv // Hileia: naukovyj visnyk. Zbirnyk naukovykh prats' / Hol. red. V. M. Vashkevych. — K.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2017. — Vyp. 123 (8). — S. 118–120.

4. Stavlennia ukraintsiv schodo vstupu do YeS ne zminylosia za mynulyj rik — opytuvannia [Elektronnyj resurs] // Yevropejs'ka pravda. — 2017. — 15 bereznia.

5. Nahorna L. P. Rehional'na identychnist': ukrains'kyj kontekst [Tekst]: monohrafiia / L. P. Nahorna. — K.: IPiEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2008. — 405 s.

6. Uhryn L. Ya. Istoryko–filosofs'ki peredumovy formuvannia dyskursu politychnoi identychnosti [Tekst] / L. Ya. Uhryn // Hileia: naukovyj visnyk. Zbirnyk naukovykh prats' / Hol. red. V. M. Vashkevych. — K.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2016. — Vyp. 115 (12). — S. 367–372.

7. Yevtukh V. Identychnist' [Tekst] / V. Yevtukh // Politychna entsyklopediia / redkol.: Yu. A. Levenets' (holova), Yu. I. Shapoval (zast. holovy) [ta in.]. — Kyiv: Parlaments'ke vydavnytstvo, 2011. — S. 566.

8. Nahorna L. Poniattia «natsional'na identychnist'» i «natsional'na ideia» v ukrains'komu terminolohichnomu prostori [Tekst] / L. Nahorna // Politychnyj menedzhment. — 2003. — №2. — S. 14–30.

9. Hehel' H. V. F. Lektsyy po fylosofyy ystoryy [Tekst] / H. V. F. Hehel'. — SPb.: Nauka, 1993, 2000. — 480s.

10. Korniienko V. O. Evoliutsiia politychnoho idealu (vid pliuralizmu do syntezuiuchoi iednosti) [Tekst]: monohrafiia / V. O. Korniienko. — Universum-Vinnytsia,1999. — 430 s.

11. Korniienko V. Polis [Tekst] / V. Korniienko // Politychna entsyklopediia / redkol.: Yu. A. Levenets' (holova), Yu. I. Shapoval (zast. holovy) [ta in.]. — Kyiv: Parlaments'ke vydavnytstvo, 2011. — S. 566.

12. Sebajn Dzh.,Torson T. Istoriia politychnoi dumky [Tekst] / Dzh. Sebajn, T. Torson. — K.: Osnova, 1997. — 838 s.

13. Kornyenko V. A. Evoliutsyia polytycheskoho ydeala (opyt ystoryy) [Tekst]: monohrafyia / V. A. Kornyenko. — Kyev-Vynnytsa, 1996. — 274 s.

14. Russo Zhan-Zhak. Yspoved'. Prohulky odynokoho mechtatelia [Tekst] / Zhan-Zhak Russo; Perevodchyk Horbov D. A., Rozanov M. N. — M.: AST, 2011. — 736 s.

15. Tejlor Ch. Dzherela sebe [Tekst] / Ch. Tejlor; Per. s anhl. — K.: Dukh i litera, 2005. — 691 s.

16. Herder Y. H. Ydey k fylosofyy ystoryy chelovechestva [Tekst] / Y. H. Herder — M.: Tsentr humanytarnykh ynytsyatyv, 2013. — 760 s.

17. Kuz' O. M. Identyfikatsiia iak ekzystentsial'nyj proekt [Tekst] / O. M. Kuz' // Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». — Seriia: Politolohiia / redkol.: A. P. Het'man ta in. — Kharkiv: Pravo, 2017. — №2 (33). — S. 282–286 s.

18. Derryda Zh., Khabermas Yu. Nashe obnovlenye posle vojny: vtoroe rozhdenye Evropy [Tekst] / Zh. Derryda, Yu. Khabermas // Otechestvennye zapysky. — 2003. — № 6.

19. Dohovor o Evropejskom Soiuze (Maastrykht, 7 fevralia 1992 hoda) (tekst s yzmenenyiamy y dopolnenyiamy ot 13 dekabria 2007 hoda) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupa: http://zakon3. rada. gov. ua/laws/show/994_029/page. — Nazvanye s ekrana.

20. Dohovir pro zasnuvannia Yevropejs'koi Spil'noty (konsolidovana versiia stanom na 1 sichnia 2005 roku) [Elektronyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon3.rada. gov. ua/laws/show/994_017. — Nazva z ekrana.

21. Maksymenko I. Yevropejs'kyj Soiuz na pochatku KhKhI stolittia: poshuk zovnishn'opolitychnoi identychnosti [Tekst] / I. Maksymenko // Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu: sotsiolohiia i politychni nauky, 2009. — Tom 14.— Vyp. № 13. — 688 s.

22. Tykhomyrova Ye. B. Formuvannia ievropejs'koi identychnosti iak chynnyk ievropejs'koi intehratsii [Tekst] / Ye. B. Tykhomyrova // Naukovi zapysky NaUKMA. — 2005. — T. 45: Politychni nauky. — S. 56–60.

23. Khartiia Yevropejs'koi Identychnosti [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www. eurit. it/Eurplace/diba/citta/cartaci. html (data zvernennia 07.10.2017). — Nazva z ekrana.

24. Luchynyn A. L. Otvetstvennost' hosudarstv-chlenov ES za narushenye norm evropejskoho prava [Elektronnyj resurs] / A. L. Luchynyn // Problemy sovremennoj ekonomyky: Evrazyjskyj mezhdunarodnyj nauchno-analytycheskyj zhurnal. — 2006. — №3–4. — Rezhym dostupa: http:// www. m-economy. ru/art. php?nArtId=1115. — Nazvanye s ekrana.

25. Kozlovets' M. A. Yevropejs'ka identychnist': unifikatsiia chy «iednist' v rozmaitti»? [Tekst] / M. A. Kozlovets' // Humanitarnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii. — 2009. — Vyp. 37. — S. 72–86.

26. Yevrokomisiia: Yakscho Kataloniia vyjde zi skladu Ispanii, to bude za mezhamy YeS [Elektronnyj resurs] // Yevropejs'ka pravda. — 2017. — 2 zhovtnia. — Rezhym dostupu: https://www. eurointegration. com. ua/news/2017/10/2/7071743/. — Nazva z ekrana.

27. Khashyieva L. V. Yevropejs'ka identychnist' iak chynnyk ievrointehratsii: ob'iednana Yevropa chy Yevropa natsij [Elektronnyj resurs] / L. V. Khashyieva. — Rezhym dostupu: http://www. kbuapa. kharkov. ua/e-book/tpdu/2014–3/doc/5/01.pdf. — Nazva z ekrana.

28. Al'termatt U. Etnonatsyonalyzm v Evrope [Tekst] / U. Al'termatt. — M.: Ros. hos. humanyt. un-t, 2000. — 366 s.

29. Eurobarometr 71 Future of Europe. URL: http:// ec. europa. eu/public_opinion/archives/eb/ eb71/eb713_future_europe. pdf (data obraschenyia: 07.06.2013).

30. Al'termatt U. Etnonatsionalizm — ievropejs'ke zlo [Tekst] / U. Al'termatt // Natsional'na identychnist': Khrestomatiia / Uporiad. T. S. Voropaj — Kharkiv: Krok, 2002. — 316 s.

31. Kil'kist' mihrantiv v YeS u «pidvishenomu stani» perevyschyla naselennia Kipru [Elektronnyj resurs] // Yevropejs'ka pravda. — 2017. — 21 veresnia. — Rezhym dostupu: http://www. eurointegration. com. ua/news/2017/09/21/7071321/. — Nazva z ekrana.

32. Tkachenko V. Identychnist' i bezpeka Ukrainy: kudy jdemo? [Elektronnyj resurs] / V. Tkachenko // Ukrinform (mul'tymedijna platforma inomovlennia Ukrainy). — 2017. — 9 veresnia. — Rezhym dostupu: https://www. ukrinform. ua/rubric-world/2192443-identicnist-i-bezpeka-ukraini-kudi-jdemo. html. — Nazva z ekrana.

33. Merkel' zaiavyla o provale mul'tykul'turalyzma [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupa: http://www. bbc. com/russian/international/2010/10/101016_merkel_multiculturalism_failed. shtml. — Nazvanye s ekrana.

34. Smovzhenko T. S. Ukrains'ka liudyna v ievropejs'komu sviti: vymiry identychnosti [Elektronnyj resurs]: navch, posibnyk / kol. avtoriv; za red. d-ra ekon. nauk, prof. T. S. Smovzhenko, d-ra filos. nauk, prof. Z. E. Skrynnyk. — K.:UBS NBU, 2015. — 609 s. — Rezhym dostupu: http:// pidruchniki. com/76974/kulturologiya/osnovopolozhni_yevropeyski_tsinnosti. — Nazva z ekrana.

35. Korniienko V. O. V poshukakh konsolidatsii ukrains'koho suspil'stva: natsional'na ideia chy politychnyj ideal [Tekst] / V. O. Korniienko // Nova polityka: naukovo-publitsystychnyj zhurnal. — 2000. — № 4.— S. 47–52.

36. Datsiuk S. Novye predstavlenyia evropejskoho perekrestka [Tekst] / S. Datsiuk // Ukrains'ka pravda. — 2017. — 7 veresnia.

ISSN 2415-881X

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

POLITOLOGY BULLETIN

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК

Issue 80

Випуск 80

2018

Політологічний вісник, Випуск 80, 2018 р.

Веб-сайт журналу: http://zpv.knu.ua/

Редакція збірника

Цвих Володимир Федорович, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка — **головний редактор**

Ярослав Філіп Чуб, д-р політ. наук, проф., Інститут європейських студій Варшавського ун-ту (м. Варшава, Польща) — **заступник головного редактора**
Кирилюк Федір Михайлович, д-р філос. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка — **заступник головного редактора**
Хилько Микола Іванович, д-р філос. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка — **редактор**
Товмаш Дмитро Анатолійович, канд. філос. наук, доц., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка — **відповідальний секретар**

Редколегія:

Альберто Ло Престі, д-р філософії, професор, університет «Софія» (м. Флоренція, Італія)
Келлер Ольга Борисівна, д-р істор. наук, проф., Тюбінгенський ун-т ім. Ебергарда Карла (м. Тюбінген, ФРН)
Луптак Мілан, д-р філософії, доц. Вищої школи економіки (м. Прага, Чехія)
Батрименко Олег Володимирович, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка
Горбатенко Володимир Павлович, д-р політ. наук, проф., Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
Денисенко Валерій Миколайович, д-р політ. наук, проф.,Львівський національний ун-т імені Івана Франка
Колюх Валерій Вікторович, д-р політ. наук, доц., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка
Лікарчук Наталія Василівна, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка
Ляшенко Тетяна Михайлівна, д-р політ. наук, ст. н. співроб., Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса
Малкіна Ганна Миколаївна, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка
Неліпа Дмитро Васильович, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка
Обушний Микола Іванович, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка
Розумний Максим Миколайович, д-р політ. наук, ст. н. співроб., Національний ін-т стратегічних досліджень
Салтовський Олександр Іванович, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка
Сащук Ганна Миколаївна, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка
Ткач Олег Іванович, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка
Тупиця Олег Леонідович, д-р політ. наук, проф., Дніпровський національний ун-т імені Олеся Гончара
Шульга Марина Андріївна, д-р політ. наук, проф., Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка

Політологічний вісник, Випуск 80, 2018 р.
Веб-сайт журналу: http://zpv.knu.ua/

Зміст

Кирилюк Ф. М., Мельник В. М. Людина і громадянство в контексті парадигмального виміру політичної науки 8

Корнієнко В. О., Денисюк С. Г. Формування європейської ідентичності: аргументи для України 20

Халапсіс О. В. Індивідуалізм: доступ дозволений 35

Поліщук І. О. Феномен електоральної культури у транзитивних суспільствах 46

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Євроінтеграція й інформаційна безпека України: до проблеми взаємозв'язку 53

Тараненко Г. Г. Зовнішня політика України в умовах сучасних викликів глобальної і регіональної безпеки 61

Розумний М. М. Імперський реванш: спроба Путіна 68

Ткач О. І., Ткач А. О. «М'яка сила» як характерна ознака політичного впливу великої держави за умов багатополярного світу в латиноамериканському регіоні 77

Грубов В. М. Controlnet: сума технологій на службі великої політики 86

Хома Н. М. Партійна система республіки Кіпр у період підготовки до вступу в ЄС та членства в організації 97

Вимоги до публікацій 106